

CERRAHİ HASTASININ AMELİYAT ÖNCESİ DÖNEMDE HEMŞİRELİK BAKIMINA İLİŞKİN BEKLENTİLERİ

Servet KILIÇ

GİRİŞ

Yaşadığımız çağda bilimsel ve teknolojik gelişmeler sağlıklı, mutlu üretken bir yaşam için bireysel ve toplumsal beklentilerin de değişimini beraberinde getirmiştir. Böylece, çağın özelliğinin sağlık bakım sistemine yansması, cerrahi hastasının da hemşireden beklentilerini etkilemiştir.

Hastanın cerrahi girişim kararının alınması, cerrahi servisine kabul edilmesiyle başlayan ameliyat öncesi hazırlık devresinde hasta ile yakın temas içinde olan hemşire, hasta ve ailesini hayatlarında oluşan bu değişik dönemi ola-bildiğince rahat ve uyum içinde geçirmesinde etkin olabilecek kişilerden birisidir. Özellikle, hastalığın yarattığı pek çok sorun, endişe ve sıkıntı nedeniyle sorularına cevap aramakta olan cerrahi hastalarına daha fazla yardımcı olabilmek ve hasta bakımının kalitesini yükseltmek amacıyla hastaların ameliyat öncesi dönemde sağlık bakımı uygulayıcılarından beklentilerinin bilinmesi, etkili ve geçerli planla-manın yapılabilmesinde başlangıç noktasıdır.

Araştırmamız, cerrahi hastalarının ameliyat öncesi hemşirelik bakımına ilişkin beklentilerini belirleyerek, hemşirelik bakım planının hazırlan-masında bu verilerden yararlanmak ve hastaların gereksinimlerinin karşılan-masında rehber olarak kullanmak amacıyla planlanmıştır.

GEREÇ ve YÖNTEM

Araştırmamız, 1 Ocak - 1 Mayıs 1994 tarihleri arasında, İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Araştırma ve Uygulama Hastanesi Genel Cer-rahi Anabilim Dalı'nda seçilen toplam 100 hasta üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Araştırma kapsamına, genel cerrahi servislerinde ameliyat olmak üzere yatan 25-84 yaş grubu arasındaki 100 hasta rastgele örneklem yöntemi ile seçilerek alınmıştır.

Veriler, araştırmacının hastalara yönelik hazırladığı ve 35 soruyu içeren görüşüne formu uygulanarak elde edilmiştir. Anket sonuçlarından elde edilen veriler, yüzdelik ve Ki-kare önemlilik testi ile değerlendirilerek tablolar halinde verilmiştir.

BULGULAR ve TARTIŞMA

Araştırma, İ.Ü. İstanbul Tıp Fakültesi Araştırma ve Uygulama Hastanesi Genel Cerrahi Anabilim Dalı'nda cerrahi girişim geçirecek toplam 100 hasta üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Hastaların demografik özelliklerine göre dağılımı Tablo 1'de gösterilmiştir.

Araştırma kapsamına alınan 100 hastanın demografik özelliklerine göre dağılımı incelendiğinde; %40'ının (n=40) 45-64 yaş grubunda olduğu, toplam dağılımın birbirine yakın oranda (%54 kadın ve %46 erkek) olduğu, %39'unun ilk öğrenime sahip olduğu, %45 gibi bir çoğunluğun mesleki durum açısından ev hanımı dağılımı österdiği, %77'sinin evli ve %46'sının da 3-4 çocuğa sahip olduğu saptanmıştır(Tablo 1).

Genelde, Türkiye'de yapılan istatistiklerin hastalıklar açısından yüzde olarak ileri yaşlarda yoğunluk kazandığı bilinmekte ve bulgularımız buna paralel-lik göstermektedir. Ayrıca, toplumumuzun genel yapısını ve eğitim düzeyini yansıtan ilk eğitimde yoğunlaşma ve büyük bir çoğunluğunun ev kadını olması, kadınların iş hayatı içinde değil de anne rolünde görülmek istenmeleri, dolayısıyla ev hanımlığının ağır basması da diğer literatür bilgilerine pararellik göstermektedir(2,3,4,5,8,10).

Hastaların daha önce hastanede yatıp yatmama durumuna göre dağılımı incelendiğinde, %88'inin daha önce herhangi bir nedenle hastanede yattığı, %12'sinin daha önce böyle bir deneyim geçirmediği gözlenmiştir(Tablo 2). Daha önce herhangi bir nedenle hastanede yatan hastaların %55'inin ise daha önce ameliyat olduğu saptanmıştır.

Daha önce hastaneye yatma deneyimine sahip olmanın beklentiler üzerinde etkili olacağı açıktır. Özellikle, mesleği tanımayan ve işlevleri konusunda bilgisi olmayan hastaların beklentileri de buna paralel olarak oldukça sınırlı kalacaktır. Ancak bu deneyimden geçen hastalar, hemşireleri görev başında gözledikleri için ne yapmaları gerektiği konusunda az çok bir bilgiye sahiptirler. Burada, önceki deneyimde uygulanan hemşirelik girişimlerinin nitelik ve niceliği hastanın beklentilerinde etkili olacaktır.

Tablo 1: Hastaların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Demografik Özellik		Sayı (n)	%
Yaş	25-44 yaş	30	30
	45-64 yaş	40	40
	65-84 yaş	30	30
	Toplam	100	100
Cinsiyet	Kadın	54	54
	Erkek	46	46
	Toplam	100	100
Öğrenim durumu	Okur-yazar değil	21	21
	Okur-yazar	5	5
	İlkokul	39	39
	Orta Öğrenim	22	22
	Yüksek Okul	13	13
	Toplam	100	100
Meslek	İşsiz	1	1
	İşçi	3	3
	Memur	20	20
	Serbest meslek	13	13
	Emekli	17	17
	Ev hanımı	45	45
	Toplam	100	100
Medeni durum	Evli	77	77
	Bekar	3	3
	Dul	20	20
	Toplam	100	100
Çocuk Sayısı	Yok	11	11
	1-2 çocuk	26	26
	3-4 çocuk	46	46
	5-6 çocuk	12	12
	Diğer	5	5
	Toplam	100	100

Tablo 2: Hastaların Daha Önce Hastanede Yatma Durumuna Göre Dağılımı

Hastane Deneyimi	sayı(n)	%
Var	88	88
Yok	12	12
Toplam	100	100

Tablo 3: Hastaların Servise Kabulünü Yapmasını İstedikleri Bireylere Göre Dağılımı

Servisine Kabulü Yapması İstenilen Bireyler	sayı(n)	%
Hemşire	44	44
Hekim	50	50
Personel	2	2
Diğer	4	4
Toplam	100	100

Araştırmamızda, hastaların %50'sinin servise kabullerini hekim, %44'ünün de hemşire tarafından yapılmasını istediklerini görüyoruz. Yapılan birçok çalışmaya paralellik göstermeyen bu sonuçlarda, genelde ilk ilişki kurulan kişinin hekim olması, yatakların dağılımının ayarlanmasını yapan ve sonuçta yatx-ması ya da yatmamasına karar veren kişinin hekim olmasının böyle bir sonucu elde etmede etkili olduğu söylenebilir(Tablo 3).

Hastaların servise ilişkin bilgi istedikleri konulara göre dağılımı incelendiğinde, daha önce hastane deneyimi olan hastaların telefon konusunda bilgi istediklerini, ziyaret saatine ilişkin bilgi isteğini büyük çoğunluğun da hem telefon hem de ziyaretlerle ilgili bilgi istedikleri gözlenmiştir.

Daha önce hastanede yatma deneyiminin olup olmaması, bilgi almak istedikleri konularda farklılıklar çıkarsa da hastaların servise kabullerinde en önemli hususun servise adaptasyon olduğu bilinmektedir. Nitekim, deneyimi olan ya da olmayan hastalarımızın hemen hemen büyük bir bölümünün servise

olduğu görülmektedir. Aile yakınları ve sosyal çevresi ile ilişki açısından bu konunun önemli olmasının doğal karşılanması gerekir kanısındayız(Tablo 4).

Tablo 4: Hastaların Servise İlişkin Bilgi İstedikleri Konulara mGöre Dağılımı

Bilgi İstedikleri Konular	Daha Önce		Daha Önce Yatmamış		Toplam	
	Sayı (n)	%	Sayı (n)	%	Sayı (n)	%
Telefon	11	12.5	7	58.3	18	18
Ziyaret Saati	2	2.5	4	33.3	6	6
Ulaşım	-	-	1	8.3	1	1
Telf. Ve ziyaret	75	85	-	-	75	75
Toplam	88	100	12	100	100	100

Tablo 5: Hastaların Verilen Hemşirelik Hizmetlerinden Memnun Olup Olmama Durumuna Göre Dağılımı

Hastaların Verilen Bakımdan Memnun Olup Olmadığı	Sayı(n)	%
Evet	60	60
Hayır	2	2
Biraz	6	6
Daha İyi Olabilir	31	31
Cevapsız	1	1
Toplam	100	100

Hastaların verilen hemşirelik hizmetlerinden memnun olup olmama durumuna göre dağılımı incelendiğinde, %60'ının hemşirelik hizmetlerinden memnun oldukları gözlenmiştir(Tablo 5). Hemşirelik hizmetlerinden memnun olmadıklarını belirten hastaların %40 oranındaki bölümü, değişmesini istedikleri davranışları %55 oranında daha fazla ilgi, güleryüz, şefkat ve sırasıyla sorunlara

daha duyarlı olmaları (%33), daha açıklayıcı bilgi (%7.5) ve uygulamaların daha uygun zamanlanması (%7.5) olarak sıraladıkları belirlenmiştir.

Bölükbaş, çalışmasında, ameliyat öncesi dönemde çeşitli nedenlerle korku duyan hastaların daha çok ilgi, anlayış ve güler yüzlü yaklaşıma ihtiyaçları olabileceğini belirtmiş; Özmen, Eti ve Güvenç'in çalışmalarında da aynı davranışların sıralandığı gözlenmiştir(2,3,5,7).

Hastaların hemşirelerden öncelikle yardımcı olmasını istedikleri konuların başında %32 gibi bir oranla endişeleri giderme konusunun gelmesi, sağlık ekibinin sürekli yatak başında bulunan ve hasta ile en fazla iletişimi olan hemşireden beklentilerinin doğal bir sonucudur(Tablo 6).

Aslan'ın üniversite ile devlet hastanelerini karşılaştırarak yaptığı çalışmasında, hemşirelerden öncelikle yardımcı olmasını istedikleri konular arasında endişelerinin giderilmesinin yer aldığından söz edilmektedir(2).

Tablo 6: Hastaların Hemşirelerden Öncelikle Yardımcı Olmasını İstedikleri Konular

Konular	Sayı(n)	%
a- Temizlik ve kişisel hijyen	16	16
b- Ameliyat öncesi bakım	31	31
c- Eğitim	13	13
d- Endişeleri giderme	32	32
a, b, c	1	1
a, b	2	2
b, d	2	2
a, b, c, d	2	2
Cevapsız	1	1
Toplam	100	100

Hastaların yapılacak işlemlerin (tedavi ve bakım amacıyla) amacı ve yapılış şeklini bilmek isteyip istememe durumlarına göre dağılımı incelendiğinde; %80'inin bilmek istemelerini belirtmeleri, ameliyat öncesi

hazırlık konusuna hastaların oldukça duyarlı olduklarını ve bu konuya verdikleri önemi göstermek-tedir(Tablo 7).

Tablo 7: Hastaların Yapılacak Uygulamaların ve Verilecek Bakımın Amacı ve Yapılış Şeklini Bilmek İsteyip İstememe Durumlarına Göre Dağılımı

İşlemlerin Amacı ve Yapılış Şeklini	Sayı(n)	%
Bilmek isteyen	80	80
Bilmek istemeyen	19	19
Fikrim yok	1	1
Toplam	100	100

Yapılacak işlemlerin amacı ve yapılış şeklini bilmek isteyen 80 hastanın bu bilgiyi, %83.75'inin (n=67) hekim, %15'inin de (n=12) hemşire tara-fından bu bilgi ile ilgiligereksinimlerinin karşılanmalarını istediklerini belirlenmiştir.

Genelde tanıya yardımcı uygulamalar için hastanın hazırlanması ve işlem konusunda bilgi vermede hemşireler yardımcı olmaktadır. Ancak, hastaya bu konuda kimden bilgi almak istedikleri sorulduğunda hekime ilk sırada yer vermeleri uygulamanın hekim tarafından yapılacağını düşünmeleri dolayısıyla en doğru açıklayıcı bilgiyi hekimden alabilecekleri düşüncesi içinde oldukları kanısını uyandırmaktadır.

Çalışmamız, hekimin ameliyatı yapacak kişi olarak bilgili ve yetkili kabul edilmesinin zaten nicelik açısından az olan hemşirelerden çok kaynak kişi olarak hekime yönelmeyi düşündüren bir çalışmanın sonuçlarına paralellik göstermektedir(3).

Hastaların ameliyat öncesi bakım gereksinimlerinin karşılanması konusunda bilgi durumlarına ilişkin yanıtlar incelendiğinde; derin soluk alma, öksürme ve bacak egzersizleri gibi ameliyat sonrası komplikasyonları engelleyici egzersizlerin önemini bilme ve hemşirelerden açıklama isteme konusunda pek fazla haberdar olmadıkları (%58) belirlenmiştir. Konuya ilişkin bilgi olmaması, ne isteyeceklerini bilmemelerine dolayısıyla da buna bağlı olarak da herhangi bir istekte bulunmamaları istenilendir. Ancak, hastanın

sorunsuz bir ameliyat sonrası geçirmesi ve komplikasyon oluşumunun engellenebilmesi, genelde ameliyat öncesi bakım amaçlarını içerir ve hemşirenin bu uygulamaları yaparak hastaya eğitim vermesi hastanın iyileşmesinde ve bağımsızlığına kavuşmasında en etkili yoldur. Sonuçlar, bu durumun pek fazla gerçekleşmediğini göstermektedir(Tablo8).

Tablo 8: Hastaların A.Ö. Bakım Gereksinimlerine İlişkin Beklentilerinin Karşılanıp Karşılanmadığına Göre Dağılımı

Gereksinimler	Evet		Hayır		Cevapsız	
	Sayı (n)	%	Sayı (n)	%	Sayı (n)	%
A.Ö. derin soluk alma, öksürme, bacak egzersizlerinin önemini bilme ve hemş. Açıklama bekleme (a)	41 (76)	41	58 (23)	58	1	1
A.Ö. ve A.S. bazı komplikasyonlar ve ağrının azaltılması konularında eğitim istemi (b).	89 (76)	89	11(24)	11	-	-
Verilecek bakım ile ilgili açıklama yapılmasını isteme ©.	87(76)	87	13(24)	13	-	-
Açıklama yapılması istendiğinde bu hemşireden rahatlıkla sorabilme (d)	78(69)	78	13(24)	13	9	9
Sorulara yeterli yanıt alabilme (e).	65(63)	65	17(19)	17	18	18

($X^2=86,66$ $p<0.001$) ileri derecede anlamlı

Ancak, elde edilen veriler hastaların ağrının azaltılması, verilecek bakıma ilişkin açıklama, hemşire ile iletişim kurmada beklenenden daha duyarlı oldukları(%89) ve bu konuda istemde bulunabileceklerini göstermektedir.

Hastalarımızın, tedavi ve diyetle ilgili konularda kendilerine bilgi verecek kişinin hekim olması beklentii içine girerken, yaşam bulgularının ölçülüp kaydedilmesini istedikleri kişiyi hemşire, kişisel hijyenlerine ilişkin saç bakımı ve banyo gibi uygulamaları refakatçilerden bekledikleri belirlenmiştir(Tablo 9).

Genelde tanıyı koyan ve tedaviyi planlayan kişi hekim olduğuna göre hastaların hekimlerden bu konudaki beklentileri olağan karşılanmalıdır. Ancak, sonuçlar yalnızca yaşam bulgularının ölçülüp kaydedilmesinde hemşirelerden bir beklenti içine girmeleri ve kişisel hijyenlerine ilişkin

uygulamalarda bir başka kişiye gereksinim duymaları hemşirelik işlevleri konusunda yetersiz bilgiye sahip olduklarını göstermekte ve önceki deneyimlerinin ve gözlemlerinin bunda etkili olduğu düşüncesini uyandırmaktadır.

Tablo 9: Hastaların Bakım Gereksinimlerine İlişkin Beklentilerinin Karşılanmasını İstedikleri Bireylere Göre Dağılımı

Bireyler	Hekim	Hemşire	Personel	Refakatçi	Toplam				
Konular	Sayı(n)	%	Sayı(n)	%	Sayı(n)	%	Sayı(n)	%	
(a)	53(18)	53	44(58)	44	1	1	2(22)	2	100
(b)	1	1	98(58)	98	1	1	1(22)	1	100
(c)	-(18)-		31(56)	31	2(1)	2	65(21)	65	100

$$(X^2 = 265-40 \quad p < 0.001)$$

Hastalara "Hemşirelerin eğitim düzeyinin ne olması gerektiği" sorulduğunda; %2'sinin (n=2) bu konuda fikri olmadığı, %3'ü bir hemşirelik kursundan geçmeleri gerektiğini, %1'i ortaokul, %24'ü lise ve %70 gibi büyük bir çoğunluğu üniversite eğitimine gerek olduğunu ifade ettikleri gözlenmiştir.

Profesyonel meslek üyelerinin yüksek eğitim almaları gereği tartışılmaz. Her ne kadar ülkemiz sağlık eğitimi politikası halen sağlık meslek liselerini sürdürme çabası içinde olsa da, hastalarımız nitelikli bir bakımı ancak yüksekokul mezunu hemşirelerden alabileceklerinin farkında olmaları onların da en doğal hakkı olan iyi bir bakım alma olgusundan hareketle sağlık eğitimi politikalarının belirlenmesinde etki unsuru olarak ele alınmalarının ve bu konuda desteklerinin sağlanmasının hemşirelik eğitiminin niteliğini yükseltmede yararlı olabileceği düşünülebilir. Nitekim, hastalarımızın %70'i eğitim düzeyinin yüksekokul olması gereğini vurgulamıştır(9).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Cerrahi hastalarının ameliyat öncesi dönemde hemşirelik bakımına ilişkin beklentilerini belirlemek amacıyla 100 hasta üzerinde gerçekleştirilen bu çalışmada:

- 45-64 yaş grubu arasında en yüksek dağılım gösteren hastalarımızın cinsler arasında da pek fazla bir farklılık göstermedikleri belirlenmiştir

- Hastaların %39'unun ilkokul mezunu olduğu ve çoğunluğunun (%45) ev hanımı ve 3-4 çocuk sahibi olduğu saptanmıştır.

- Hastaların sorunları olduğunda %58'inin hemşire ile görüşmek istediği ve %88 gibi büyük bir çoğunluğunun telefon ve ziyaret saatleri hakkında ybilgi, fiziksel bakımla ilgili gereksinimlerinin karşılanma-sını da az bir oran farklılığı da olsa aileden birine tercih ettikleri ve hemşireden (%48) istedikleri, ancak ikinci sırada da aile bireylerine yer verdikleri gözlenmiştir.

- Hastaların %40'ının verilen hemşirelik hizmetlerinden memnun olmadığı ve bu grubun hemşirelerde değişmesini istedikleri davranış-ların başında da daha fazla ilgi, gülyüz ve şefkat gibi duygusal yaklaşımların geldiği ve bunu sergilemelerini istedikleri belirlenmiştir.

- Hastaların %86'sının geçirecekleri cerrahi girişim, %80'i de yapılacak işlemlerin amacı ve uygulama biçimi konusunda bilgi sahibi olmak istedikleri ve bu 80 hastanın %67'sinin bu bilgiyi hekimden almayı yeğledikleri görülmüştür.

- Hastaların hemşirelerden beklentileri konusunda öncelik %32 oranında endişelerin giderilmesine verilirken, bunu %31 ile ameliyat öncesi gündeki uygulamalara yardımın izlediği belirlenmiştir.

- Hastaların ameliyat öncesi derin soluk alma, öksürme ve bacak egzersizlerini, bu konularda bilgileri olmadığı için fazla önemsemedikleri; ameliyat öncesi ve sonrası bazı komplikasyonlar, ağrının azaltılması, verilecek bakım ile ilgili açıklama yapılması istendiğinde de bunu hemşireden rahatlıkla sorabilme ve sorularına yeterli yanıt alabilme konularını hemşireden beledikleri ve bu iki beklenti arasında istatistiksel açıdan ileri derecede anlamlı farklılık olduğu görülmüştür.

- Tedavi ve diyetle ilgili konular ve kendilerini olası değişikliklerden haberdar etmelerini istedikleri bireyler konusunda çoğunluk (%53) hekimi tercih ederken, çoğunluğunun (%98) yaşam bulgularını hemşirenin ölçüp kaydetmesini istediği, saç bakımı ve banyonu ise (%63) refakatçiden belediği belirlenmiştir.

- Hastaların %70'inin, hemşirelik eğitiminin yüksekokul düzeyinde olması gerektiğini belirttikleri saptanmıştır.

Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda:

-Hemşirelerin tüm servislerde olduğu gibi cerrahi servislerinde iyi bir model oluşturarak hastaların hemşirelik girişimleri konusunda doğru bilgi edinmelerine yardımcı bir çalışma biçimi sergilemeleri,

- Hastaların istekleri doğrultusunda yatacakları servisleri tanımlayıcı bilgileri içeren tanıtıcı broşürler hazırlanması,

- Hemşirelere hastaların ameliyat öncesi stres ve anksiyetelerine ilişkin ayrıntılı bilgi verecek ve sorularına yanıt alabilecekleri eğitim prog-ramları düzenlemek,

- Hemşirelerin hastalara açıklamalar yapmada yeterli bilgi ve beceri kazanmaları, yeni bilgilere ve gelişime uyum sağlamaları için sürekli eğitim programlarına katılmalarını sağlamak önerilebilir.

ÖZET

Araştırmamız, cerrahi hastasının ameliyat öncesi hemşirelik bakımına ilişkin beklentilerini belirlemek amacıyla, İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Eğitim ve Uygulama Hastanesi Genel Cerrahi Anabilim dalında ameliyat olacak toplam 100 hasta üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Sonuç olarak, cerrahi hastalarının gereksinimleri olduğunda hemşire ile görüşmek istedikleri, bakımla ilgili gereksinimlerini hemşirenin karşılmasını, çoğunluğun hemşirelik eğitiminin üniversiteler düzeyinde olmasını ve verilen hemşirelik hizmetlerinden memnun oldukları, memnun olmayanların daha fazla ilgi, güler yüz, şefkat istedikleri, büyük bir oranının cerrahi girişim konusunda bilgi edinmek istedikleri ve hemşirelerden özellikle endişelerini giderme, ameliyat öncesi bakım ve temizlik konusunda yardımcı olmasını istedikleri saptanmıştır.

SUMMARY

Expectations of Patients About Pre-Operative Nursing Care:

This study was designed to determine the expectations of patients about pre-operative nursing care. A total of 100 patients were given a 35 question questionnaire.

Those that were unhappy wanted more attention, more smiles, and more compassion. A large percentage wanted more information on the surgical procedure. They especially wanted the nurse to calm their anxiety and to help them with pre-operative care and hygiene.

KAYNAKLAR

1. Aksoy, G., Kanan, N., Akyolcu, N.: Cerrahi Kliniklerinde Yatan Hastaların, Hemşire İşlevleri Konusundaki Bilgi ve Gözlemlerinin Değerlendirilmesi, Uluslararası Akdeniz Cerrahi Kongresi'87, Hilal Matbaacılık, İstanbul, (1988).
2. Aslan, F., Yazıcı, S., Senel, S.: İstanbul'da Bir Üniversite ve Devlet Hastanesinde Yatan Hastaların Hemşirelerden Beklentilerine Yönelik Karşılaştırmalı Bir Çalışma, II. Ulusal Hemşirelik Kongresi Bildirileri, İzmir, (1990).
3. Bölükbaş, N.: Ameliyat Olacak Hastaların Hemşirelerden Beklentileri, *Hemşirelik Bülteni*, 20:81, 1991
4. Buldukoğlu, K., Atalay, M.: Ameliyat Öncesi Hastaların Ameliyata İlişkin Duyguları, Düşünceleri ve Bilgi İstekleri, Ulusal Cerrahi Kongresi'88, Hilal Matbaası, İstanbul, (1988).
5. Güvenç, M.: Cerrahi Hastalarının Hemşirelerden ve Öğrenci Hemşirelerden Beklentileri, İ.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1993, (Yüksek Lisans Tezi).
6. Messner, R.L.: What patients really want from their nurses, *American Journal of Nurses*, August, (1993).
7. Özmen, D.: Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesinde Yatan Hastaların Beklentilerinin Saptanması, II. Ulusal Hemşirelik Kongresi Bildirileri, İzmir, (1990).
8. Ünalın, T.: Sex preferens in Turkey, *Nüfus Bilim Dergisi*, 15:23, (1993).
9. Velioğlu, P.: Hemşirelikte Bilimselleşmeye Doğru, Bozak Matbaası, İstanbul, (1985).
10. Yalçın, M., Bardak, M.: Sağlık İstatistikleri, T.C. Sağlık Bakanlığı Yayınları, No:558, (1993).